

Een diagnose van verandering

Trump, de brexit en de opmars van extreemrechtse bewegingen en ‘illiberale’ democratieën. Vanuit lokaal perspectief worden deze evoluties vaak begrepen als toevalligheden, onverwachte of zelfs unieke gebeurtenissen. Veel toevalligheden verraden echter een structuur. Het verheldert om deze gebeurtenissen te lezen als symbolen van dieperliggende crisissen. Een crisis van de representatieve democratie en van de klassieke partijen. Een crisis ook van het model van neoliberale globalisering en van de traditionele mainstreammedia. Kijken we vanuit een historisch en globaal perspectief dan zien we verbanden tussen al deze crisissen. Ze wijzen op structurele veranderingen in de wereld. Het idee dat de geschiedenis ten einde was zoals Francis Fukuyama en zijn vele volgers het uitschreeuwden, is vandaag failliet. De euforie van de jaren 1990 is voorbij.

In dit boek wil ik vooreerst een diagnose stellen van de huidige, snelle en vaak zorgwekkende politieke veranderingen. Die diagnose focust op één type van politieke actoren, namelijk de wereldwijde opmars van wat ik zal benoemen als ‘Nieuw Rechts’. Nieuw Rechts kent als politiek-ideologische beweging haar geboorte in de jaren 60 van de vorige eeuw. Het label ‘Nieuw Rechts’ is onvermijdelijk gelieerd met de Franse rechtse filosoof Alain de Benoist en zijn Groupement de Recherche et d’Etudes pour la Civilisation Européenne (GRECE). Zijn beweging raakte bekend onder de noemer La Nouvelle Droite. Nieuw Rechts is echter een veel breder fenomeen.

Nieuw Rechts en haar rechtse Gramscianisme kan gezien worden als een antwoord op New Left en de zogenaamde *soixante-huitards*. Nieuw Rechts is geen homogeen maar een zeer complex, eclecticisch en internationaal fenomeen. De diversiteit binnen die politieke stroming is het gevolg van de lokale ontstaansgeschiedenissen van de Nieuw Rechtse bewegingen. Ondanks al die verschillen is er wel degelijk een coherentie te detecteren. Deze Nieuw Rechtse beweging lezen we het best als een naoorlogse hertaling van de twee eeuwen oude politieke, culturele en ideologische strijd tegen de verlichting,

de zogenaamde antiverlichting.¹ Net zoals de denkers van de antiverlichting niet terug willen naar een verloren verleden, willen ook de Nieuw Rechtse denkers, activisten en politici bouwen aan een nieuwe moderniteit. Een moderniteit die niet gebaseerd is op universele mensenrechten, een verlichte democratie of idealen als vrijheid en gelijkheid.

Dit Nieuw Rechtse project is vanaf de start transnationaal. Vandaag zien we de oogst van de kiemen die destijds zijn gezaaid. Wereldwijd staan er politici en politieke bewegingen op die bouwen aan een nieuwe wereldorde. Die een einde willen maken aan de verlichte democratische ideologie en een antidemocratie trachten te realiseren. Ze dromen luidop van een wereld van soevereine en homogene etnoculturele naties en regio's. Plaatsen waar het belang van de natie, de groep, belangrijker wordt geacht dan de rechten van het individu. Gelijkheid en de universele dimensie van de mensenrechten staan volgens Nieuw Rechts de grootsheid van de natie in de weg.

Trump en alt-right, Alternative für Deutschland en Pegida, Le Pen en Génération Identitaire, het Vlaams Belang en de N-VA: het zijn niet louter nationale fenomenen. We begrijpen ze best als de effecten van een globaal fenomeen, als een internationaal Nieuw Rechts netwerk dat de verlichting verwerpt. Dit netwerk is geen hiërarchische of van bovenaf aangestuurde beweging. Het bestaat niet als een officieel samenwerkingsverband tussen die verschillende nationale politieke partijen en activistische bewegingen. Het neemt de vorm aan van een organisch, uitermate complex en los geconnecteerd netwerk, gemodelleerd op de structuur van een digitaal netwerk. Er zijn dus losse associaties of connecties tussen de verschillende punten in dat netwerk, maar niet noodzakelijk een directe lijn. Veel van de punten zijn slechts tweede- of zelfs derde-, vierde- of vijfdegraadsverbindingen. De eenheid van dat netwerk zit in de gedeelde strijd tegen gelijkheid, vrijheid en universele mensenrechten. De erfenis van de radicale verlichting wordt vandaag hevig bekampt. De antiverlichting is terug van nooit echt weggeweest. Waar sommigen nog varen onder democratische vlag, zijn er andere Nieuw Rechtse actoren die die vlag niet louter verwerpen maar openlijk verbranden. In Nieuw Rechtse kringen durft men opnieuw luidop te dromen van het einde van de huidige wereld. Ze dromen van een nieuwe gouden tijd gestoeld op de principes van de antiverlichting.

Ik zal in dit boek de blik op het Westen richten en in het bijzonder op de veranderingen in de Verenigde Staten en Europa. Dat zegt niets over de veranderingen op andere continenten. Ik pretendeer niet dat het ergens

anders beter is. En ik pretendeer al helemaal niet dat die andere continenten er niet toe doen, dat ze geen impact hebben of dat ze geen studie verdienen. Uiteraard spelen zij een rol. Uiteraard verdienen ze bestudering – ik ben me bewust van de hiaat die dit schept. Nieuw Rechts is een transnationaal fenomeen en heeft een belangrijke Russische poot. De ontwikkelingen in het Midden-Oosten en in Turkije zijn zorgwekkend en inherent verbonden met de ontwikkelingen in het Westen. De democratie krijgt wereldwijd serieuze klappen. En wat in het Westen gebeurt, is overduidelijk gerelateerd aan wat in andere delen van onze wereld gebeurt. Hoe graag ik me daar ook verder in zou willen verdiepen of het in verband brengen met de opmars van Nieuw Rechts in het Westen, het valt buiten de focus van dit boek.

In dit boek richt ik me bewust en expliciet op die regio's die zich al eeuwen verbeelden als de dragers van de verlichting. Waar zowel de burgers als de politici zichzelf verkopen als de lichtbakens van de democratie. Hoe komt het dat net in die landen antidemocratische tendensen zichtbaar worden? Hoe kan het dat ideeën die in de jaren 1960 ondenkbaar waren, vandaag gemeengoed zijn? Hoe komt het dat veel van wat het Vlaams Blok in de jaren 1990 zei, vandaag wordt uitgedragen als grote waarheden, als 'zeggen waar het op staat'. Hoe komt het dat nationalisme zo'n opmars kent? Wat voor altijd voorbij leek – de uitholling van de democratie, de aanval op universele rechten en de opmars van het (bloed-en-bodem)nationalisme – is vandaag meer dan ooit terug. Het antwoord op de neoliberale globalisering wordt gevonden in een antidemocratisch regionalisme en nationalisme, niet in een democratische en politieke globalisering. Waar de verlichtingsdenkers de natie zagen als een eerste stap in de opschaling van de democratie naar een universele realiteit, gaan we vandaag de andere richting uit.

Ik wil met dit werk vat krijgen op de grote en trage verschuivingen die de huidige snelle veranderingen verklaren. Die taak is niet min. Ik pretendeer dan ook niet om in te gaan op elk detail, of om alle verschillen tussen intellectuelen, partijen en evoluties te duiden. Ik ben integendeel geïnteresseerd in het begrijpen van de grote politieke, culturele en ideologische lijnen achter de huidige evoluties. Meer specifiek wil ik de coherentie vatten tussen al die schijnbaar verschillende fenomenen in verschillende landen op verschillende continenten. Waarom verschijnen er *Pepe-the-frog*-versies van Donald Trump, Marine Le Pen en Thierry Baudet? Waarom verbeelden memes Theo Francken in keizerkostuum? En wat zegt dat alles over de heersende opvattingen en het beleid van Europa en de VS?

Het veld dat ik onder de loep neem, is digitaal en globaal. Het is een veld waarin alles heel snel verandert. Een groot deel van de data en links naar websites zullen waarschijnlijk niet meer beschikbaar zijn bij het verschijnen van dit boek. Sites die deel uitmaakten van de digitale mainstream toen ik met dit onderzoek begon, kunnen ondertussen verdwenen of naar het *dark web* geduwd zijn. The Daily Stormer is een voorbeeld. De site, tot midden 2017 een van de radicaalste en meest bezochte websites van alt-right, werd na de marsen in Charlottesville verbannen naar het *dark web*. Mijn betrachting in dit onderzoek is dus niet om ‘actueel’ te zijn, daarvoor is een gedrukt boek niet de ideale drager, maar om de grote bewegingen te begrijpen.

Ik stel me tot doel om ‘de *idées-mères*’ van de huidige evoluties te destilleren. De details – de verschillen tussen partijen, intellectuelen, actiegroepen en bewegingen – interesseren me in dit boek minder dan de grote ideeën die gedeeld worden. Het gaat me er niet zozeer om actoren te categoriseren. Wat een individu denkt van zichzelf interesseert me in de context van dit boek maar matig. Ik heb er ook geen probleem mee te erkennen dat men bijvoorbeeld enkele antiverlichtingsideeën kan delen en er andere verwerpt. Mijn eigen doel ligt in het trachten te begrijpen waarom mensen bepaalde ideeën uitdragen en hoe die passen binnen een groter plaatje. Hoe individuele uitingen of partijpolitieke posities globale veranderingen indexeren. Hoe specifieke ideeën van intellectuelen of politici passen in een lange traditie van denken en spreken. Het gaat over die ideeën die door en door verweven zijn met structuren en instellingen van onze wereld. Het gaat over die ideeën die mee de grote golven aansturen van de geschiedenis.

Ik ben lang niet de enige die vandaag leeft met het idee dat we in ‘historische tijden leven’. Uiteraard zijn alle tijden historisch, dat is het punt niet. Waar ik op wijs, is het idee van ‘acceleratie’. Het idee dat we vandaag een serie van gebeurtenissen en evoluties meemaken die de stabiliteit van onze leefwereld onderuithalen. De periode van relatieve naoorlogse stabiliteit, waar alles rustig lijkt en waar weinig essentieels lijkt te veranderen, is voorbij. Dergelijke periodes worden traditioneel opgevolgd door turbulente tijden. Momenten waar opeens, en schijnbaar uit het niets, vanalles lijkt te veranderen. Zekerheden vervallen en het geloof in een betere toekomst lijkt te dagen.

1989 was zo’n periode. De val van de Berlijnse Muur luidde een periode in van snelle veranderingen. Het betekende het ineensstorten van een orde die decennialang de wereld structureerde. Een orde die onze verhalen

over de wereld kleurde. Vandaag lijken we aan de vooravond te staan van zo'n nieuwe periode van dislocatie: een kritisch moment dat mogelijk de bestaande verhoudingen en orde kan omverwerpen. Een periode waarin er nieuwe constellaties kunnen ontstaan. Dat is één iets wat Trump, Le Pen, Wilders, alt-right en bewegingen als La Nouvelle Droite en Génération Identitaire gemeen hebben. Allen geloven ze niet alleen dat de huidige wereld in een diepe crisis zit, maar ook dat er een nieuwe gouden tijd aanbreekt, een periode van hergeboorte, namelijk van een nieuwe wereldorde die niet gebaseerd is op de universele rechten van het individu maar opgedeeld is in organische en cultureel homogene groepen.

Ik verwerp het idee dat wat nu gebeurt 'opeens, uit het niets' komt. Een periode van snelle veranderingen heeft haar oorsprong in een periode van schijnbare stabiliteit. Trump komt niet uit het niets. Het heden heeft een geschiedenis, met aanwijsbare actoren, technologieën en instellingen. Actoren die nu de dienst uitmaken, zaten in de stabiele tijden vaak in de marge. Het is in periodes van dislocatie dat ze opeens vanuit de marge naar de mainstream kunnen doorstoten. En vaak hebben ze een hand in het forceren van dat kritische moment dat de bestaande orde door elkaar schudt.

Die periodes van dislocatie worden niet door één partij of groep gemaakt. Ze zijn het gevolg van een complex spel van sociale, politieke, economische, ecologische en technologische evoluties. De wereld is veranderd sinds de val van de Berlijnse Muur. Neoliberalisme, globalisering en nationalisme hebben het Westen en de wereld grondig hertekend. En dan is er nog de technologische verandering. Er was twee decennia geleden geen sprake van Facebook of Twitter. Er waren geen gsm's. Die digitalisering is nieuw en het is onmiskenbaar een van de elementen die mee het heden scheppen. In dit boek zal de impact van digitale media op de politiek een belangrijke plaats krijgen. Ik verwerp echter elk technologisch determinisme. Technologieën zijn altijd ingebed in een context, in bepaalde structuren. Het is die dialectische relatie tussen technologie, hoe die contextueel ingebed zit en wat men ermee doet, die verandering realiseert. Ik verwerp dus evenzeer het idee dat digitalisering niets wezenlijks verandert. Media zijn door en door verweven met onze leefwereld en veranderingen in dat landschap hebben maatschappelijke, politieke en economische gevolgen. Willen we de huidige veranderingen ten gronde begrijpen, dan zijn die technologische evoluties onvermijdelijk een deel van de mix.